

Lyngby Kirke

Kierkegaard og Johannes Sløk

Foredrag af

Leif Bork Hansen

I. Det absurde som omdrejningspunkt mellem Sløk og Kierkegaard

Johannes Sløk læste Kierkegaard af personlige grunde, på egen regning og risiko, som enhver må læse Kierkegaard. Det er igennem konfrontationen med det absurde og tilværelsens tilfældighed, at Johannes Sløk konfronteres med den autentiske Gud og dermed med det autentiske selv.

Allerede i barndommen får Johannes Sløk en fornemmelse af, at den virkelighed, han befinder sig i, ikke er så virkelig endda, men kun er tilsyneladende. Han vil dog senere ikke udelukke, at denne fornemmelse i barndommen er en erindringsforskydning. Han kalder sit selvbiografiske værk *Mig og Godot! Erindringsforskydninger*. Sløk fortæller i *Mig og Godot!* under overskriften 'Vendingen', hvilken afgørende betydning det blev for ham,

at læge Mathias Lorentzen i Stenvad på Djursland stak ham Kierkegaards *Kjerlighedens Gjerninger* i hånden. Johannes Sløk var på det tidspunkt 16 år: "Hvordan skulle jeg, uforberedt, kunne kapere Kierkegaard?...det blev en ubeskrivelig oplevelse, ligesom med ét slag at blive lukket ind i en verden af grænseløs dybde og ubetinget alvor. Min intense fornemmelse af en helt anden Gud end den småborgerlige fik her for første gang mæle, blev synlig i formuleringer, trådte ind i sprogets og begrebernes verden"(s. 61).

I årene 1959 - 67 var Sløk professor i systematisk teologi ved Århus universitet, og fra 1967 til 1977 professor ved det nyoprettede fakultet i idéhistorie. På godt og ondt satte Sløk sig dybe spor hos de idéhistoriske studerende, men efter udmarvende kampe med studenterne måtte han opgive og blev atter professor i

teologi i 1977, idet han efterfulgte K.E.Løgstrup.

Netop ved i tale og skrift at behandle konfrontationen med det absurde og tilværelsens tilfældighed får Sløk en hel generation i tale. Som den forførende sproglige ekvilibrist Sløk er, fremlægger han sine Kierkegaard-tolkninger, så det er vanskeligt for læseren at finde den distance, der skal til for at stille kritiske spørgsmål. Johannes Sløk udkaster sine selviscenesættelser af tilværelsen, og som Shakespeare-fortolker indrømmer han, at han ser sig selv i en Kong Lear, der selv ville bestemme virkeligheden.

Idéhistorikeren Paw Hedegaard Amdisen siger: ”Småborgerskabets »lidenskabsløse ikke-verden« var Sløks personlige udgangspunkt og filosofiske anfægtelse. I så henseende adskilte han sig ikke meget fra det teologiske og filosofiske forbillede: Søren Kierkegaard.”, og Amdisen fortsætter: ”Livet igennem forblev konflikten mellem en småborgerlig tilværelse og en (lidenskabelig) eksistensfilosofisk indstilling central for Sløk... Sløks eksistensfilosofiske grundindstilling var både tids- og generationstypisk, hvorfor Sløk også langt hen ad vejen kom til at stå som en

katalysator for nogle almene idéhistoriske strømninger i samtiden.

Det var ikke kun tilfældigt, at Sløks forelæsninger på universitetet - særligt i 1960erne (og før ungdomsoprøret) - blev store tilløbsstykker. Han talte og tænkte, kan man sige, på vegne af en hel generation. Specifikt havde Sløks eksistentialistiske anfægtelse dog rod i personlige erfaringer. Erfaringer der kan siges at være typiske for det moderne menneske og dermed os selv og Sløks samtidige. Erfaringen af en fraværende Gud. Og i forlængelse heraf erfaringen af en manglende mening med livet og konstateringen af tilværelsens helt fundamentale absurditet. Med andre ord: den pinagtige erfaring af tilfældets fuldstændige råderet over tilværelsen og den heraf følgende mangel på nødvendighed - dvs. Gud - som kendetegner mange moderne menneskers bevidsthed.

»Kontingenserfaringen« som Hans Jørgen Thomsen - en anden stor og desværre nylig afdød idéhistoriker og eksistentialist - har kaldt det.”(2006). Kontingenserfaringen, nemlig erfaringen af tilværelsens ubønhørlige tilfældighed indtraf ifølge Sløk selv i forbindelse med faderens død. I *Mig og Godot!* skriver han: »Nu endelig var der sket noget, der

afslørede livet som irreparabelt og tiden som irreversibel. Nu endelig var jeg givet livet i vold, virkeligheden, sand, hård og kontant«.”

Johannes Sløk vendte ofte tilbage til, hvad der står i indledningen til *Frygt og Bæven*:

”Dersom der ingen evig Bevidsthed var i et Menneske, dersom der til Grund for Alt kun laae en vildt gjærende Magt, der vridende sig i dunkle Lidenskaber frembragte Alt, hvad der var stort og hvad der var ubetydeligt, dersom en bundløs Tomhed, aldrig mættet, skjulte sig under Alt, hvad var da Livet Andet end Fortvivelse? Dersom det forholdt sig saaledes, dersom der intet helligt Baand var, der sammenknyttede Menneskeheden, dersom den ene Slægt afløste den anden som Fuglesangen i Skoven, dersom Slægten gik gennem Verden, som Skibet gaer gennem Havet, som Veiret gennem Ørkenen, en tankeløs og ufrugtbar Gjerning, dersom en evig Glemsel altid hungrig lurede paa sit Bytte, og der var ingen Magt stærk nok til at frarive den det – hvor var da Livet tomt og trøstesløst!”

Denne rædsel i de lidenskaber, Sløk selv beskriver hos en Shakespeare og ellers – eller kender fra sig selv.

II. Sløk og Godot

Johannes Sløk kalder som nævnt sine erindringer – eller erindringsforskydninger – for *Mig og Godot!* Hvad angår titlen erklærer han: ”De to forhutlede og lasede vagabonder, der virkelig ikke havde megen menneskelig værdighed, og som faktisk ikke kunne opføre sig normalt – i dette stykke dramatik af Beckett – kan eventuelt forstås ikke som to adskilte personer, men som ét enkelt individ i sin splittethed mellem fortrøstning og angst, mellem trofasthed og glemsomhed, mellem udvælgelse og fortabelse, et selvmodsigende individ, der ikke kan få hold på sin historie eller fastholde sin identitet eller forholde sig til andre. Kun ét udmærker ham; han har en aftale, og han kan i al sin fortabthed ikke redde sig på nogen anden måde end ved at holde ud i og fast ved den aftale. Og det skønt aftalens anden og dominerende og frelsende part – tilsyneladende – ikke holder sin del.

For denne Godot, som der ventes på, kommer aldrig, sender bestandigt afbud, er overhovedet kun til i sit fravær.” Sløk siger om disse to vagabonder, Estragon og Vladimir hos Samuel Beckett: ”Jeg kender ikke nogen anden tekst, der mere klart viser, hvad der er kernen i den sag, der blev min”(s.11).

Johannes Sløk udgav i 1968 bogen *Det absurde teater og Jesu forkyndelse*. Sløk gør opmærksom på at ordet ”absurd” er latin: ”Det betyder „det der lyder ved siden af“, det disharmoniske, det der ikke passer sammen med det, som man forventer det passer sammen med”(s.10). Noget kan ikke i sig selv være absurd, men det er den måde det klinger sammen med andet – eller ikke klinger sammen.

Sløk erklærer: ”Det absurde er som et spøgelse, der lister af sted ved siden af enhver positiv livsbetragtning, en uheldsvanger skygge, der venter på sit snit, og som hvad øjeblik det skal være kan åbne afgrunden og lade alt det positive synke ned i det tomme intet. Eller det er som eventyrets ulv, der ikke blot sluger Rødhætte og bedstemoderen, men jægeren med”(s.12f.).

III. En fremmed i eksil

Allerede i de første linjer af Johannes Sløks bog fra 1986 – *Mig og Godot! Erindringsforskydninger* - fornemmer man en afgrund af rystelser gennem Johannes Sløks personlige historie, og hvoraf forfatterskabet på godt og ondt udspringer – i Sløks eget forsøg på at nå frem til en mening i det liv, hvor han hele tiden med sin egen indgriben bringer den

historie på afveje, der fortælles og gennemføres af en anden: ”Nok er mennesket en historie, men det er en levet historie, fra dag til dag, så kompliceret og mangfoldig, med et uoverskueligt antal mindre historier skubbet ind i hinanden, at man virkelig ikke kan oversætte den til sproget og fortælle den, end ikke i forkortet form.” Johannes Sløk tilføjer: ”Selv om man faktisk kunne fortælle sit livs historie, og selv om den ikke ændrede sig til noget andet, når den blev fortalt – ville det aldrig falde mig ind at fortælle den. Jeg er for øm over den; den tilhører mig; den har kostet så frygteligt dyrt, den har bogstaveligt kostet livet, så den vil jeg ikke give fra mig; den vil jeg tage med mig – for det er, hvad man kan tage med sig, sit livs historie – jeg vil tage den med over i evigheden, lægge den på uendelighedens bord og vedstå, at dette her, det er altså mig. Ikke fordi jeg er stolt af den historie. Ha! Men fordi jeg er tryk ved den, thi jeg er jo kristen.

Mit livs historie er en sag mellem mig og evigheden”(s.7).

Johannes Sløk erklærer i *Mig og Godot!*: ”For mig fremtræder livet som rædselsfuldt, thi det er uden nåde, som gådefuldt, thi hvem kan i grunden forklare, hvad det er, som absurd, thi det er ude af stand til at imødekomme

elementære menneskelige krav – om orden, normativitet, værdier og idealer. Måske – hvis man vil bære over med nogle spekulative betragtninger – måske er mennesket en skæbnesvanger misforståelse, en fejludvikling, der kun kan føre til fortvivlelse, til grænseløs ødelæggelse og selvdestruktion. Måske er mennesket et stykke degenereret natur, der er brudt ud af naturen og nu ikke véd sine levende råd. En fremmed i eksil – som talrige myter så præcist forkynder det”(s.11f.).

At ordene skal tages for pålydende fra Sløks side fremgår af et brev han havde skrevet i 1957 til Hanne Graugaard, med hvem Sløk fik sønnen Bo (en tragisk historie, fortalt i *Kære Bo*, udgivet af Hanne Graugaard (2005)): ”Jeg har også engang stået helt ude ved det yderste hav og set livet styrte ned i den afgrund, der ikke har noget navn, fordi det er tomheden selv.

Det er længe siden – før du blev født! – og jeg kan ikke skildre det, og du ville næppe begribe det. Der indgik mange elementer i det: Fattigdom (min far døde, da jeg var 11 år), afmagt, nederlag og så noget mere, - og det var egentlig det afgørende – men det har sproget ingen betegnelse for.

Og så opgav jeg livet. Jeg opgav det virkelig, det var ikke bare en stemning, det var en beslutning. Jeg resignerede, uendeligt og aldeles, uden forbehold; slog med koldt blod ethvert håb ihjel, ethvert ønske, ethvert mål. Det er som at slå sine egne børn ihjel, og efter det bliver man ikke mere den samme.

Men ud af det voksede noget helt andet frem; for ser du, derude ved verdens ende, der må man enten dø ganske bogstaveligt, eller man møder Gud ... det rædselsfulde, overvældende, det uendelige krav, det overmægtige, hvor alle begreber og navne glipper, og i forhold til hvilket alt, ubetinget alt – synker sammen i ligegyldighed, det eneste der helt ud *er*, og i hvis vold man uforbeholdent er udleveret.”

Hertil føjer Sløk: ”Men sagen er den, at med den Gud, når man altså møder Ham, kan man godt indgå en aftale. Og på den meget dybe måde forstod jeg, at det var ikke mig selv, der forføjede over mit liv; jeg – den person, jeg kaldte ”jeg”, var bare til for én eneste tings skyld, en opgave, der skulle løses.

Med den for øje var jeg blevet til, og for dens skyld havde jeg måttet give møde på det uhyggeligt ensomme sted, hvor Gud befinder sig. Dengang forstod jeg det ikke, hvad det var;

men det gik op for mig. Som en profet bliver udrustet med profetkraft, blev jeg udstyret med en række evner, som stod deres prøve. Og det mål har jeg pejlet efter siden.

Derfor er der for mig noget, der er af absolut vigtighed, noget jeg skal sige. Om folk gider høre efter eller ej, er ligegyldigt, det skal blot siges. Og det, der skal siges, er på en måde identisk med det, jeg selv har været siden” (*Kære Hanne. Kærlighedsbreve fra Johannes Sløk* (2007), s.25f.).

IV. Kierkegaard anskuet som humanismens tænker

Ifølge Sløk indledtes moderniteten med renæssancen. I sin bog ’Opdagelsen af mennesket’ (1996) erklærer Sløk: ”Renæssancen er...vendepunktet...pointen, nemlig at ordet »individ« skiftede betydning. Mennesket, og altså det enkelte individuelle menneske, var verdens midtpunkt. Man kan sige, at man havde opdaget mennesket på en helt ny måde, og sat på spidsen kan man sige, at det ikke var Gud, men det individuelle menneske, der havde skabt verden, og mennesket havde derfor på alle måder taget magten. Det kom til udtryk i alle renæssancens frembringelser, i dens arkitektur, kunst og digtning, i dens statsopfattelse og dens etik, og

tanken beherskede eftertiden indtil dagen i dag” (s.52). Det er renæssancemennesket Sløk, der fortolker Kierkegaard.

Johannes Sløk skriver i *Kierkegaard – humanismens tænker* fra 1978: ”Det Kierkegaardske problem var i udpræget grad humanismens problem...I denne sammenhæng betegner det en anskuelse, der sikrer menneskets, det enkelte menneskes, værdighed som et selvstændigt, selvbestemmende og selvansvarligt væsen... den [humanismen] vil udkaste en menneskeforståelse, i hvilken mennesket er et myndigt væsen, der kan tage hånd om sin egen tilværelse og stå inde for sig selv. Mennesket er først blevet menneske i egentlig forstand, når det er blevet subjekt for sine egne afgørelser og handlinger og ikke éntydigt kan beskrives som resultatet af et stort antal påvirkninger. Men som en konsekvens heraf betyder humanisme også, at mennesket er sit eget yderste formål” (s.8f.).

Nu kan man stille spørgsmålstejn ved, om Kierkegaard i den forstand kan kaldes for ’humanismens tænker’.

V. Det transcendent undermineret

Spørgsmålet om Kierkegaard kan betragtes som humanismens tænker spidser til i Sløks

opfattelse af forholdet til Gud – i sammenhæng med forholdet til »verden«. Hvordan er deres indbyrdes forhold? Herom siger Sløk i bogen *Da Kierkegaard tav. Fra forfatterskab til kirkestorm*(1980), at forholdet til Gud aldrig kan træde i stedet for eller erstatte forholdet til »verden«, ”thi det er slet ikke i den forstand af ordet noget forhold, men et forholds forudsætning og dermed gyldiggørelse.”

Forholdet til Gud kan derfor ikke angives ved sit indhold, for det er aldeles ikke et forhold til noget indhold; det kan kun angives ved sin funktion. Og dets funktion [Gudsforholdets funktion] er at sende individet tilbage til sit udgangspunkt, men nu i den selvbevidsthed, der samtidig – stadig i denne formale forstand – er gudsbevidsthed. Det er jo kun ved i sit væsen at være gudsbevidsthed, at selvbevidstheden kan være en gyldiggørelse”(s.30).

Et par sider før har Sløk erklæret: ”Gud selv er begrebet om det ubegribelige, men funktionen af dette begreb er gyldiggørelse – en »eviggørelse« - af de begreber om godt og ondt, der empirisk set er tilfældige og betingede”(s.28).

Johannes Sløk udsendte i 1954 *Die Anthropologie Kierkegaards* (Oversat til tysk af

Rosemarie Løgstrup). Her gengiver Sløk indledningen til Kierkegaards skrift *Sygdommen til Døden*, hvor mennesket bestemmes som en syntese, en sammenføjning af kvalitativt forskellige momenter: ”Mennesket er et forhold, der forholder sig til forholdet og i denne forholden-sig til forholdet forholder det sig til sig selv.”

Sløk fortsætter med at gøre rede for, hvad han forstår ved det transcendent:

”...At mennesket er et forhold betyder for det første, at det må bestemmes som transcendent. ... begrebet skal forstås som eksistentielt begreb; Transcendens er for Kierkegaard hverken noget ontologisk begreb, et begreb om væren som noget der ligger hinsides den sanseligt givne erfaring, eller det metafysiske begreb om en højere rationalitet, der forlener den sanseligt givne verden med en afhængig og relativ realitet; det er tværtimod begrebet om en bevægelse i en dybere forstand, dvs. en bevægelse der ikke kun er en logisk begrebsudvikling eller udviklingen af et empirisk fænomen, dvs. en sådan bevægelse der afhænger af en beslutning og derefter tilmed sætter en virkelig adskillelse mellem før og efter. Dette betyder i virkeligheden, at det at eksistere efter Kierkegaards opfattelse er en transcendens, hhv. at transcendens intet andet er

end eksistensen selv.... overgangen fra uskyld til skyld og i forbindelse med bevægelsen fra skylden tilbage igen til livet...Transcendensen er altså ikke nogen væren, men en begivenhed, en handling..."(jvf. Hans Jørgen Thomsen: *Johannes Sløk* (2004),s.103f.).

Hos Sløk indskrænkes den transcendent bevægelse til at være en intern bevægelse i det enkelte individ. Med Sløks egne ord: "at transcendens intet andet er end eksistensen selv." Hermed rammer Johannes Sløk grundneren i Kierkegaards opfattelse af, hvordan det enkelte menneske er stillet.

Kierkegaard siger i *Begrebet Angest*, »at Begrebet Bevægelse selv er en Transcendens«. -"Denne Udtalelse er let at misforstå" – siger Kierkegaardforskeren Gregor Malantschuk – "og bliver ogsaa misforstået. Misforståelsen fremkommer ved at man forledt af Udtrykket, at Bevægelsen er en Transcendens, kun tænker paa Begrebet Existens, altsaa paa Menneskets eksistentielle Bevægelse, og glemmer den anden ulige vigtigere Side, nemlig Transcendensen uden for Mennesket, den transcendent Magt, som Mennesket skal forholde sig til; uden Troen paa den vilde al Tale om, at Bevægelsen er en Transcendens,

tabe sin Mening..." (Gregor Malantschuk: *Frihed og Eksistens* (1980),s.205).

VI. Indøvelse i Christendom – 'Denne umenneskelige bog'

Kresten Nordentoft gør i sin bog *Søren Kierkegaard. Bidrag til kritikken af den borgerlige selvoptagethed* (1977) opmærksom på, hvordan Søren Kierkegaard ændrer holdning omkring 1848. *Det nye Testamente* bliver en ny bog for ham. Kresten Nordentoft siger: "Den historiske forklaring på Kierkegaards ny læsning har at gøre med det politiske 1848, med Kierkegaards stigende opmærksomhed over for det „ydre“, med hans voksende kritik af kirkens rolle i det politiske spil, hvor han efterhånden ser, at den angler efter *magt*, og at dette er det egentlige indhold af dens såkaldte „myndighed“. Så læser han – og opdager overrasket, forvirret og anfægtet at Det nye Testaments kristendom er alt andet end den „skjulte inderlighed“, som han selv har propageret for i forfatterskabet.

Han opdager forfærdet at den historiske Jesus ikke slet og ret var „Gud og menneske“, men at han var Gud og det *lidende* menneske. Han opdager at Kristus befandt sig i stadig polemik mod de etablerede magter i samfundet, farisæerne og de skriftkloge, og at disse

henrettede ham som tak for polemikken. Han opdagede at kristendommen ikke er en henvendelse til mennesket slet og ret, men den historisk var en henvendelse til „de Lidende, Fattige, Syge, Spedalske, Sindssvage og Deslige, Syndere og Forbrydere“(X 2 A 27)” (s.109).

Johannes Sløk betragter derimod udviklingen i Kierkegaards forfatterskab som et pinligt problem - kulminerende i Kierkegaards afsluttende kirkekamp.

Johannes Sløk udgav i 1980 bogen *Da Kierkegaard tav* – med den sigende undertitel: *Fra forfatterskab til kirkestorm*. Som om kirkestormen ikke hører til forfatterskabet, men dette er ophørt inden.

Johannes Sløk opridser Kierkegaards forfatterskab på følgende måde: ”Fra 1843 til ca. 1848 blev hovedparten af hans umådelige forfatterskab til, en arbejdspræstation, det er svært for os andre at begribe muligheden af. Afslutningspunktet er noget usikkert. Der udkom faktisk værker efter 1848, især de to pseudonyme hovedværker »Sygdommen til Døden« og »Indøvelse i kristendom«, hvis udgivelsesår er henholdsvis 1849 og 1850. Men de havde ligget længe i skuffen og blev først

udgivet efter uendelige overvejelser. Dertil føjer sig nogle grupper af »Opbyggelige taler« samt de værker af speciel karakter, der afsluttede det hele: »Om min forfattervirksomhed«, »Til selvprøvelse« og »Dømmer selv«. De udkom 1851” [»Dømmer selv« udkom efter Kierkegaards død, udgivet af broderen Peter Christian i 1876]. Derpå tav han, bogstaveligt fra 1850/51 til 1854. Tav udadtil. Til gengæld skrev han den ene journal fuld efter den anden” (*Da Kierkegaard tav* s.7f.).

Hvad der udløste kirkestormen, Kierkegaards ’énmands-revolution’(udtrykket er Sløks), var at professor Martensen kom for skade i sin mindetale over den afdøde Sjællands biskop, J.P. Mynster, at kalde denne for ’én af de rette sandhedsvidner’! Dette udløser, at Kierkegaard offentlig træder frem i polemiske avisartikler og i flyveskriftet ’Øieblikket’.

Allerede i *Indøvelse i Christendom* har Kierkegaard gjort rede for det, han siden i kirkestormen tog konsekvensen af. Kierkegaard har forud for de tre afdelinger af værket, udgivet af pseudonymen Anti-Climacus, anbragt det tre gange gentagne forord:

”I dette Skrift...er Fordringen til det at være Christen af Pseudonymen tvunget op til Idealitetens Høieste.

Dog, siges, fremstilles, høres bør jo Fordringen; der bør, christeligt, ikke slaaes af paa Fordringen, ei heller den forties – i stedet for at gjøre Indrømmelse og Tilstaaelse sig selv betræffende.

Høres bør Fordringen; og jeg forstaaer det Sagte som sagt alene til mig – at jeg maatte lære ikke blot at henflye til „Naaden“, men at henflye til den i Forhold til Benyttelsen af „Naaden“.

Kierkegaards ærinde med bogen var at presse biskop Mynster til en indrømmelse af, at det ikke var den egentlige kristendom, der forkyndtes. En indrømmelse fra biskop Mynster ville gøre, at det var til at leve med. (Kierkegaard understreger, at kravet om at gøre indrømmelse først og fremmest er sagt til ham selv).

Fordringen skal lære den enkelte ikke bare at henflye til nåden, men også med henblik på benyttelsen af nåden. Altså ikke bare nåden på første sted som syndernes forladelse, men også nåden som en beskyttelse mod fordringen.

Johannes Sløk erklærer om *Indøvelse i Christendom*: ”Den bærende anskuelse i bogen bryder totalt med det, der ellers konsekvent har

været Kierkegaards anliggende, en analyse af de forudsætninger, der skal gøre det muligt at leve et helt nærværende og autentisk menneskeliv i det givne samfund. Her hævdes det stik modsatte: Kristendommen gør det definitivt umuligt at leve livet, det almindelige liv fra dag til dag. Den kræver, at man skal ofre livet, give afkald på det, gå lidelsens vej ud i tortur og henrettelse. Kan han i grunden i ramme alvor mene det?

Det kan han selvfølgelig ikke... Og Kierkegaard redder da også sin sag. Det lykkes ham, selv i denne umenneskelige bog, at nå frem til det almindelige menneskeliv, som han fra første begyndelse har sigtet imod” (*Kierkegaards univers* (1983) s.118 f.).

Hvad Sløk sigter til er ’Moralen’ i bogen, hvor Kierkegaard spørger: „Og hvad vil saa alt Dette sige?“ Dertil svarer han: ”Det vil sige, at Enhver især, i stille Inderlighed for Gud, skal ydmyge sig under, hvad det dog vil sige at være i strengeste Forstand en Christen, oprigtigt for Gud tilstaae, hvor han er, at han dog værdeligen maatte tage imod Naaden...Og saa ikke videre; saa passe han for resten sit Arbeide, glad ved det, elske sin Hustru, glad ved hende, opdrage sine Børn sig til Glæde, elske sine

Medmennesker, glæde sig ved Livet...”(SV 16,73).

Biskop Mynster døde uden at Kierkegaard fik den krævede indrømmelse!

VII. Fra forfatterskab til kirkestorm

Først med kirkekampen bliver der sat punktum for forfatterskabet. Det endelige gennembrud sker med Kierkegaards artikel i Fædrelandet den 16. maj 1855 i forbindelse med, at *Indøvelse i Christendom* udkom i nyt oplag. Her skriver Kierkegaard, at hvis bogen var blevet udsendt nu, ville han ikke have udgivet den pseudonymt, men i eget navn.

Ligeledes ville det tre gange gentagne forord være bortfaldet. Kierkegaard siger i avisartiklen:

”Min tidligere Tanke var: skal det Bestaaende kunne forsvares, er dette den eneste Maade ved digterisk...at anbringe Dommen over det, ved saa at trække i anden Potens paa „Naaden“, saa det blev Christendom, ikke blot ved „Naaden“ at finde Tilgivelse for det Forbigangne, men ved Naaden en Slags Aflad fra den egentlige Christi Efterfølgelse...”. Kierkegaard afviser den sidste brug af nåden som aflad over for fordringen. Bemærk at han benytter udtrykket

’aflad’. Kierkegaard når frem til en anden forståelse end den reformatoriske.

Sløk taler i forbindelse med kirkekampen om ”overgangen fra at betragte kristendommen ud fra Jesus som Guds historisk-gørelse til at lægge vægten på Jesus som forbillede for livsførelse. Og denne vægtlægning skete med en mærkværdig ensidighed. Den byggede udelukkende på de – ubenægtelige – træk i evangelielitteraturen, der fremhævede efterfølgelsen, lidelsen, forfølgelsen, kravet om at tage sit kors op osv. Den borteliminerede derimod andre – lige så ubenægtelige – træk, og kun ved hjælp af denne borteliminering kunne kristendommen fremtræde som menneskefjendsk, som den instans, der konsekvent gjorde det umuligt at leve som menneske.” (*Da Kierkegaard tav* s.122).

Sløk opfatter buddet ud fra Luthers skelnen mellem lov og evangelium. Kierkegaard forstår evangeliet som fordringen. Det er ikke korrekt at Kierkegaards position i kirkekampen betyder, at enkeltmennesket ”er frataget muligheden for at leve”(Da Kierkegaard tav s.123), selvom evangeliets fordring er ubetinget. Den ubetingethed den enkelte har over sig, lige så ubetinget, som evangeliet er det. Fordringen kan aldrig skilles fra evangeliet.

VIII. Johannes Sløk og Jacques Derrida

Det er bemærkelsesværdigt, at den franske filosof Jacques Derrida (1930-2004) med sin dekonstruktive læsning af Kierkegaards *Frygt og Bæven* – hvor Kierkegaard tager udgangspunkt i befalingen til Abraham om at ofre sønnen Isak – når frem til, at det er først i forholdet til det absolutte, det transcendent – at ansvaret og den enkelte bliver til. Det ansvar, som den enkelte påtager sig uden at kunne skyde sig ind under den universelle, samfundsmæssige etik. Det afgørende i Jacques Derridas dekonstruktive læsning af Kierkegaard er det, Johannes Sløk problematiserer hos Kierkegaard. Og det er vel at mærke en problemstilling, der ikke først optræder i slutningen af Kierkegaards forfatterskab – skønt det her føres til sit yderste – men som har været med hele vejen igennem (jvf. Jacques Derrida: *Donner la mort* (1992), oversat til dansk: *Dødens gave* (2007)).

Johannes Sløk blev sin epokes talerør: Oplevelsen af tilværelsens absurditet og tilfældighed. Og således at manøvrere igennem tilværelsen som 'en fremmed i eksil'. Siden er problemstillingen skiftet, hvor det er fremmede som flygtninge, der må leve i eksil. For nu at vende Sløks formulering rundt.

Johannes Sløk har ret i at menneskerettighederne er vilkårlige og historisk bestemte. Sløk påpeger, at menneskerettighedernes fremkomst er en følge af oplysningstiden, hvor det som en konsekvens af renæssancen er mennesket, der er kommet i centrum – så at rettighederne bliver begrundet ud fra de krav et menneske bare ved at være menneske kan stille.

Når Sløks analyser af de forskellige konkrete historiske erklæringer om menneskerettigheder er slut, hvor han viser, hvor relative de er, har Sløk så ikke mere at sige? Den permanent kritiske instans som det transcendent ifølge Kierkegaard udgør, og som Jacques Derrida, med sine dekonstruktive læsninger af i særdeleshed *Frygt og Bæven*, har fremdraget, om at den enkeltes ansvar i modsætning til den universelle samfundsmæssige etik, (altså allerede i det som ifølge Sløk hører til Kierkegaards forfatterskab) er mere eller mindre ikke-eksisterende hos Sløk. Desværre.

Sommetider kan man få den tanke, at Sløk spiller sig selv ind som et korrektiv til Kierkegaard under kirkekampen, for at gøre opmærksom på, hvad det egentlig er, Kierkegaard siger, som en anden pseudonym, der peger på det, han selv står udenfor.

Leif Bork Hansen

Lyngby Sognegård

2800 Kongens Lyngby

Torsdag den 22. november 2007